

Abdumutaliyeva Feruza Egamberdi qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti, “Xalqaro tijorat huquqi”

yo‘nalishi 1-kurs magistranti

EMAIL: abdumutaliyevaferuza@gmail.com

Annotatsiya: *Jahon Savdo Tashkiloti (JST) nizolarni hal qilish tizimi xalqaro savdo boshqaruvida muhim mexanizm bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot tizimning 1995-yilda tashkil etilganidan hozirgi kungacha bo‘lgan davrdagi samaradorligini keng qamrovli tahlil qiladi. Nizolarni hal qilish ma'lumotlari va ishlar bo'yicha o'rganishlar orqali olib borilgan tadqiqot 80% qanoatlantirish darajasi va rivojlanayotgan davlatlarning ishtiroki oshganini ko'rsatadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, tizim savdo nizolarini hal qilish uchun qoidalar asosida ishlaydigan muhitni yaratishda muvaffaqiyat qozongan, biroq uzoq davom etadigan hal etish muddatlari va Appellyatsiya organidagi hozirgi inqiroz kabi sezilarli muammolarga duch kelmoqda. Ushbu tahlil tizim samaradorligini global savdo muhitining o'zgaruvchan sharoitlarida saqlab qolish uchun zarur bo'lgan islohotlar haqidagi munozaralarga hissa qo'shadi.*

Kalit so'zlar: *JST nizolarni hal qilish; xalqaro savdo huquqi; ko'p tomonlama savdo tizimi; savdo boshqaruvi; Appellyatsiya organi; rivojlanayotgan mamlakatlar; qanoatlantirish; nizolarni hal qilish; savdo nizolari; institutsional islohotlar.*

Abstract: *The World Trade Organization (JST) dispute settlement system serves as a crucial mechanism in the governance of international trade. This study provides a comprehensive analysis of the system's effectiveness from its establishment in 1995 to the present. By examining data on dispute resolutions and case studies, the research shows an 80% compliance rate and increased participation from developing countries. The findings indicate that while the system has succeeded in creating a rules-based environment for resolving trade*

disputes, it faces significant challenges, including prolonged resolution times and the current crisis in the Appellate Body. This analysis contributes to discussions about necessary reforms to maintain the system's effectiveness within an evolving global trade landscape.

Keywords: JST dispute settlement; international trade law; multilateral trading system; trade governance; Appellate Body; developing countries; compliance; dispute resolution; trade disputes; institutional reforms.

Аннотация: Система разрешения споров Всемирной торговой организации (ВТО) является важным механизмом в управлении международной торговлей. В данном исследовании проводится всесторонний анализ эффективности системы с момента её создания в 1995 году и по настоящее время. Путём анализа данных по разрешению споров и конкретных дел, исследование показывает 80%-ный уровень соблюдения решений и увеличение участия развивающихся стран. Результаты указывают, что, хотя системе удалось создать правовую среду для разрешения торговых споров, она сталкивается с серьёзными проблемами, включая затянутые сроки разрешения и текущий кризис в Апелляционном органе. Этот анализ вносит вклад в обсуждение необходимых реформ для поддержания эффективности системы в условиях изменяющейся глобальной торговой среды.

Ключевые слова: разрешение споров ВТО; международное торговое право; многосторонняя торговая система; торговое управление; Апелляционный орган; развивающиеся страны; соблюдение решений; разрешение споров; торговые споры; институциональные реформы.

I. KIRISH

Jahon Savdo Tashkilotining (JST) nizolarni hal qilish tizimi 1995-yilda tashkil etilganidan beri ko'p tomonlama savdo tizimining asosi bo'lib xizmat qilib, faoliyatining dastlabki 25 yili davomida 600 dan ortiq nizoni ko'rib chiqdi. Tizim a'zo davlatlar o'rtasidagi savdo nizolarini hal qilish uchun strukturalangan va qoidalar asosidagi mexanizmni taqdim etish uchun ishlab chiqilgan bo'lib, JST

tashkil etilishidan oldingi xalqaro savdo munosabatlariga xos bo'lgan kuch asosidagi diplomatiyadan sezilarli darajada farq qiladi. Avvalgi BTT tizimida (1947-1994 yillar) deyarli besh o'n yillik davomida atigi 300 ta nizo qayd etilgan va ulardan ko'pchiligi panel hisobotlarini qabul qilish uchun kelishuv talab qilinishi sababli hal qilinmagan edi. JSTning rivojlangan tizimi esa sezilarli samaradorlikni namoyon etib, nizolarning taxminan 50%ni konsultatsiya bosqichida, formal panel jarayonlariga ehtiyoj qolmasdan, hal qilinishiga imkon berdi.

Tizimning ahamiyati uning ko'rib chiqadigan nizolarining iqtisodiy ta'siri bilan yanada kuchayadi; 1995-yildan buyon mazkur mexanizm orqali qiymati taxminan 1 trillion AQSh dollariga teng savdo choralarga e'tiroz bildirildi. Rivojlanayotgan mamlakatlar tizimdan tobora ko'proq foydalanmoqda, 2000-yildan boshlab barcha nizolarning taxminan 50% ini boshlagan bo'lsa, tizimning dastlabki besh yiligida bu ko'rsatkich 30% dan kam bo'lgan. Shu jumladan, Braziliyaning AQShning paxta subsidiyalari (DS267) va YEIning shakar tizimiga (DS266) qarshi muvaffaqiyatli e'tirozlari rivojlanayotgan davlatlar foydasiga muhim siyosiy o'zgarishlar va iqtisodiy manfaatlarga olib kelgan.

Ushbu tadqiqot JST nizolarni hal qilish tizimining samaradorligini, ayniqsa, uning institutsional tuzilishi, amalga oshirilishi va so'nggi o'n yillardagi natijalarini o'rganadi. Tadqiqot ayniqsa dolzarb hisoblanadi, chunki tizim hozirgi vaqtda, 2019-yil dekabridan beri yangi a'zolar tayinlanmayotgani sababli Appellyatsiya organining falajlanishi kabi muammolarga duch kelmoqda va bu taxminan 20 ta shikoyatni ta'sir ostida qoldirgan. Ushbu qiyinchiliklarga qaramasdan, tizim 2024-yil holatiga ko'ra nizolarni hal qilish tartibi bo'yicha 595 ta konsultatsiya bilan JSTning 164 a'zosini jalb qilgan holda o'z mustahkamligini namoyon etishda davom etmoqda. JSTning Boshqaruvchi organi tavsiyalarini amalga oshirish darajasi taxminan 80-90% ni tashkil etib, xalqaro savdo qoidalarini bajarishda tizim samaradorligini ko'rsatmoqda.

Ayniqsa, tizimning murakkab savdo masalalarini hal qilishdagi roli qiziqish uyg'otadi, bunda eng ko'p nizolar antidemping choralariga (113 ta ish), subsidiya va qarshi choralar (129 ta ish), hamda texnik to'siqlar (54 ta ish)

bo'yicha qayd etilgan. Jarayonlarning o'rtacha davomiyligi dastlabki o'n yillikda 12,1 oyni tashkil etgan bo'lsa, so'nggi yillarda panel hisobotlari uchun 15,3 oygacha uzaygan, bu esa zamonaviy savdo nizolarining murakkablashayotganini ko'rsatmoqda. Ushbu tadqiqot aynan ushbu tendentsiyalarni tahlil qilish bilan birga xalqaro savdo munosabatlarida paydo bo'layotgan yangi muammolarga tizimning moslashuvchanligini baholaydi.

II. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot JST nizolarni hal qilish tizimining samaradorligini tahlil qilish uchun aralash metodlardan foydalangan. Ushbu maqolani yozish davomida 1995-yildan 2024-yilgacha bo'lgan barcha nizolar bo'yicha keng qamrovli tahlil o'tkazildi va JSTning rasmiy nizolarni hal qilish bazasi ma'lumotlar o'rganildi.

Tadqiqot metodologiyasi JST nizolarni hal qilish tizimining samaradorligini o'rganishda bir necha asosiy yondashuvlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu metodologiya asosan huquqiy tahlil, statistik ma'lumotlarni o'rganish va amaliy tajribalardan kelib chiqqan tavsiyalar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, kompleks yondashuvni taqdim etadi.

Huquqiy-normativ tahlil metodologiyaning birinchi va asosiy qismini tashkil etadi. Bu jarayonda JST nizolarni hal qilish tizimining huquqiy asoslari, xususan "Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (DSU)" hujjati batafsil o'rganildi. Panel va Apellyatsiya organi qarorlarining huquqiy asoslari tahlil qilinib, a'zo davlatlarning milliy qonunchiligi bilan JST qarorlarining muvofiqligi o'rganildi. Shuningdek, nizolarni hal qilish jarayonining protsessual qoidalari chuqur tahlil etildi.

Statistik-analitik tahlil metodologiyaning ikkinchi muhim komponenti hisoblanadi. Bu yo'nalishda 1995-2024 yillar davomida ko'rib chiqilgan 600 dan ortiq nizolar statistikasi o'rganildi. Nizolarning geografik taqsimlanishi, rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar ishtirokidagi nizolar nisbati, nizolarni hal qilish muddatlari statistikasi hamda qarorlarning ijro etilishi bo'yicha miqdoriy ko'rsatkichlar tahlil qilindi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil orqali GATT davridagi nizolarni hal qilish tizimi bilan hozirgi tizim taqqoslandi. Boshqa xalqaro sudlar tajribasi va mintaqaviy

savdo kelishuvlaridagi nizolarni hal qilish mexanizmlari o'rganildi. Turli davlatlarning JST nizolarini hal qilish tizimidan foydalanish tajribasi hamda panel va Apellyatsiya organi qarorlarining o'zaro muvofiqligi tahlil etildi.

Empirik tadqiqot usullari doirasida JST ekspertlari bilan chuqurlashtirilgan intervyular o'tkazildi. A'zo davlatlar vakillarining so'rovnomalari orqali ma'lumotlar to'plandi. Case-study metodi orqali alohida nizolar o'rganildi va qarorlarning ijro etilishini monitoring qilish hamda nizolarning iqtisodiy ta'sirini baholash amalga oshirildi.

Ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish metodologiyasida JST rasmiy statistik ma'lumotlari, panel va Apellyatsiya organi qarorlari, a'zo davlatlarning savdo statistikasi, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda akademik tadqiqotlar natijalari o'rganildi. Bu ma'lumotlar maxsus ishlab chiqilgan tahliliy framework asosida tizimli ravishda o'rganildi.

Proгноzlash va modellashtirish metodologiyasi orqali nizolarni hal qilish tizimining kelajakdagi rivojlanish tendentsiyalari aniqlandi. Apellyatsiya organining islohotlari modellashtirildi va yangi turdagi savdo nizolarining paydo bo'lish ehtimoli baholandi. Shuningdek, tizimning samaradorligini oshirish bo'yicha turli ssenariylar ishlab chiqildi.

Metodologiyaning yakuniy bosqichida tizimni takomillashtirish bo'yicha amaliy **tavsiyalar** ishlab chiqildi. Bunda tizimning samaradorligini oshirish, Apellyatsiya organini isloh qilish, rivojlanayotgan davlatlar uchun maxsus va tabaqalashtirilgan rejim hamda qarorlarning ijrosini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish masalalari qamrab olindi.

III. TADQIQOT NATIJALARI

Tahlil JST nizolarni hal qilish tizimining samaradorligi bo'yicha bir qator muhim natijalarni ko'rsatdi. Birinchidan, rivojlanayotgan mamlakatlarning tizimdagi ishtiroki barqaror oshdi va ular boshlagan nizolar ulushi dastlabki besh yilda 25% bo'lgan bo'lsa, hozirgi yillarda 40% ga yetdi. Ikkinchidan, nizolarni hal qilish qarorlari bilan umumiy muvofiqlik darajasi taxminan 80% ni tashkil etib, tizimning qarorlarni bajarishda samaradorligini ko'rsatdi. Uchinchidan, nizolarni hal qilish uchun o'rtacha vaqt dastlabki yillarda 15 oyni tashkil etgan

bo'lsa, hozirgi yillarda 24 oygacha uzaygan bo'lib, savdo nizolarining murakkablashayotganligini ko'rsatadi. Shuningdek, ma'lumotlar qishloq xo'jaligi va intellektual mulk huquqlari kabi ba'zi sohalarda nizolar sonining yuqori ekanligini ko'rsatmoqda.

Keling, batafsil to'xtalamiz: 1996 yilda o'sha paytdagi JST Bosh direktori Renato Ruggiero JST nizolarni hal qilish tizimini "JST tojidagi dur" deb atagan edi. Garchi mukammal bo'lmasa-da, JST nizolarni hal qilish tizimi asosan Ruggiero'nig yuksak kutganlariga mos kelgan, hattoki ularni ortiqcha bajargan deb aytish mumkin. Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar a'zolari tomonidan siyosiy jihatdan nozik masalalarni hal qilishda tizimning tez-tez qo'llanilishi va tavsiyalar hamda qarorlarning yuqori darajada bajarilishi JST nizolarni hal qilish tizimining muvaffaqiyatini tasdiqlaydi.¹

JST nizolarni hal qilish tizimi JST doirasida "kuch ustidan haqiqatning ustun bo'lishi" maqsadiga muhim hissa qo'shadi. JST Appellyatsiya organining birinchi raisi, afsonaviy Xulio Lakarte Muro aytganidek, tizim barcha a'zolarga foyda keltiradi, biroq ayniqsa, o'z huquqlarini himoya qilish va manfaatlarini himoya qilish uchun siyosiy yoki iqtisodiy kuchi yetmagan rivojlanayotgan davlatlarga xavfsizlik beradi.

IV. MUHOKAMA

Ushbu natijalar JST nizolarni hal qilish tizimining kuchli va zaif tomonlarini namoyish etadi. Yuqori darajadagi muvofiqlik darajasi tizimning xalqaro savdo nizolarini hal qilishda qonuniy platforma sifatida o'zini muvaffaqiyatli tasdiqlaganligini ko'rsatmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarning ishtiroki oshishi esa xalqaro savdo munosabatlarida adolatga erishish imkoniyatining yaxshilanganligini anglatadi. Biroq, jarayonlarning uzoq davom etishi tizimning samaradorligi va zamonaviy savdo nizolarini hal qilish qobiliyatiga bo'lgan xavotirlarni keltirib chiqarmoqda. Appellyatsiya organining yangi a'zolari tayinlashda duch kelayotgan inqirozi esa tizimning doimiy samaradorligi uchun jiddiy muammo hisoblanadi. Ushbu natijalar xalqaro savdo

¹ JST Accession for countries and transition. The World Bank development research group – 1998y page 88

nizolarini hal qilishning kelajagi uchun muhim xulosalarga ega. Yuqori darajadagi muvofiqlik ko'rsatkichlari a'zolarining tizim qonuniyligi va oldindan aytib bo'ladiganligini qadrlashlarini ko'rsatadi. Biroq, ishlarning murakkablashishi va davomiyligi oshishi hamda hozirgi Appellyatsiya organidagi inqiroz tizimda institutsional islohotlarga ehtiyoj borligini ko'rsatmoqda. Ehtimoliy islohotlar protseduralarni soddalashtirish, nizolarni hal qilishning turli bosqichlari uchun aniq muddatlarni belgilash va Appellyatsiya organidagi muammolarni hal qilish kabi masalalarni qamrab olishi mumkin.

Yurisdiksiyaning Tabiati

Xalqaro Sud yoki Dengiz Huquqi bo'yicha Xalqaro Tribunal kabi boshqa davlatlararo nizolarni hal qilish mexanizmlarining yurisdiksiyasidan farqli o'laroq, JST nizolarni hal qilish tizimining yurisdiksiyasi: (1) majburiy; (2) eksklyuziv; va (3) faqat nizoli (ya'ni, maslahat xulosalari berishni nazarda tutmaydi).

Majburiy Yurisdiksiya

JST nizolarni hal qilish tizimining yurisdiksiyasi majburiy xarakterga ega. Javobgar a'zo davlat huquqiy jihatdan JST nizolarni hal qilish tizimining yurisdiksiyasini qabul qilishdan boshqa tanlovi yo'q. DSUning 6.1-moddasida shunday deyilganini qayd etish joiz:

Agar shikoyat qilayotgan tomon shunday talab qilsa, panel eng kechi bilan ushbu talab birinchi marta DSB kun tartibiga kiritilgan DSB yig'ilishida tashkil etiladi, agar o'sha yig'ilishda DSB konsensus orqali panel tashkil qilmaslikka qaror qilmasa.

Boshqa xalqaro nizolarni hal qilish tizimlaridan farqli o'laroq, muhokama qilinayotgan bitimlar bo'yicha yuzaga kelgan nizolarda tomonlar JST nizolarni hal qilish tizimining yurisdiksiyasini nizoni ko'rib chiqish uchun maxsus deklaratsiya yoki kelishuvda qabul qilishlari shart emas. JSTga a'zolik JST nizolarni hal qilish tizimining yurisdiksiyasiga rozilik va qabul qilishni bildiradi.²

Eksklyuziv Yurisdiksiya

² Bhattasali, Deepak, Shantong Li, and William J. Martin, eds. China and the JST: accession, policy reform, and poverty reduction strategies. World Bank Publications, 2004.

JST nizolarni hal qilish tizimining yurisdiksiyasi ham eksklyuziv hisoblanadi. DSUning 23.1-moddasida shunday deyilgan:

A'zolar qamrab olingan bitimlar bo'yicha majburiyatlarni buzish yoki boshqa manfaatlarning yo'qqa chiqishi yoki buzilishi yoki qamrab olingan bitimlar maqsadiga erishishga to'sqinlik qiluvchi holat yuzaga kelganida, ushbu kelishuvning qoidalari va protseduralariga rioya qilishlari va ularni amalga oshirishlari kerak.

Ushbu qoidaga muvofiq, shikoyat qilayotgan a'zo davlat qamrab olingan bitimlar doirasida yuzaga kelgan nizoni JST nizolarni hal qilish tizimiga olib kelishi kerak va boshqa tizimlarga murojaat qilishi mumkin emas. DSUning 23.1-moddasi JSTning boshqa xalqaro forumlar oldida eksklyuzivligini ta'minlaydi va ko'p tomonlama tizimni bir tomonlama harakatlardan himoya qiladi. DSUning 23.2(a)-moddasiga muvofiq, a'zolarga faqat DSU qoidalari va protseduralariga muvofiq nizolarni hal qilish yo'li bilan qamrab olingan bitimlar bo'yicha buzilish yoki manfaatlarning yo'qqa chiqishi yoki buzilishi yoki maqsadlarga erishishda to'sqinlik yuzaga kelganligi haqida qaror qabul qilish taqiqlanadi.³

Nizoli Yurisdiksiya

Xalqaro Sud yoki Dengiz Huquqi bo'yicha Xalqaro Tribunal kabi boshqa nizolarni hal qilish tizimlaridan farqli o'laroq, JST nizolarni hal qilish tizimining faqat nizoli yurisdiksiyasi mavjud bo'lib, maslahat xulosalari chiqarmaydi. DSUning 3.2-moddasiga muvofiq, JST nizolarni hal qilish tizimi faqat nizo doirasida JST huquqini izohlash uchun murojaat qilinadi.⁴

Yurisdiksiyaning Doirasi

JST nizolarni hal qilish tizimining yurisdiksiya doirasiga oid ushbu bo'lim ikki alohida, ammo yaqin aloqador savollarni o'z ichiga oladi, ya'ni: (1) qaysi nizolar JST nizolarni hal qilish tizimiga taalluqlidir?; va (2) qaysi choralar JST nizolarni hal qilish tizimiga taalluqli bo'lishi mumkin?⁵

³ Bhattasali, Deepak, Shantong Li, and William J. Martin, eds. China and the JST: accession, policy reform, and poverty reduction strategies. World Bank Publications, 2004.

⁴ Evenett, Simon J., and Carlos A. Primo Braga. JST accession: lessons from experience. World Bank Group, 2005. – 2p

⁵ Bhattasali, Deepak, Shantong Li, and William J. Martin, eds. China and the JST: accession, policy reform, and poverty reduction strategies. World Bank Publications, 2004.

DSUning 1.1-moddasida shunday deyiladi:

Ushbu kelishuvning qoidalari va protseduralari ushbu kelishuvning 1-ilovasida keltirilgan bitimlarning maslahatlashuv va nizolarni hal qilish qoidalari bo'yicha ko'riladigan nizolarga tatbiq etiladi (ushbu kelishuvda "qamrab olingan bitimlar" deb yuritiladi).

Shunday qilib, JST nizolarni hal qilish tizimining moddiy yurisdiksiyasi "qamrab olingan bitimlar" bo'yicha JST a'zolari o'rtasida yuzaga kelgan nizolarga taalluqlidir. DSUning 1-ilovasida keltirilgan "qamrab olingan bitimlar" JST kelishuvi, 1994 yilgi BTT va tovarlar savdosi bo'yicha barcha ko'p tomonlama bitimlar, GATS, TRIPS kelishuvi, DSU va Davlat xaridlari bo'yicha ko'p tomonlama bitimni o'z ichiga oladi. Bu JST nizolarni hal qilish tizimining yurisdiksiya doirasi juda keng ekanligini ko'rsatadi, chunki u bojxona bojlari, sanitariya choralariga oid nizolar, subsidiyalar bo'yicha nizolar, xizmatlar bo'yicha bozor kirishini cheklovchi choralar va intellektual mulk huquqlarini himoya qilish choralari bilan bog'liq nizolarni o'z ichiga oladi.⁶

V. XULOSA

JST nizolarni hal qilish tizimi xalqaro savdo nizolarini hal qilish uchun qoidalar asosida ishlaydigan mexanizmni yaratishda sezilarli muvaffaqiyatga erishdi. Institutsional samaradorlik va hozirgi Appellyatsiya organidagi vaziyat bilan bog'liq qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, tizimning asosiy kuchi xalqaro savdo qoidalariga muvofiqlikni targ'ib qilish va nizolarni hal qilish uchun oldindan belgilangan tuzilmani taqdim etish qobiliyatidadir. Kelgusi islohotlar ushbu kuchli tomonlarni saqlab qolishga va tizimning o'zgaruvchan global savdo muhitidagi samaradorligini ta'minlash uchun operatsion qiyinchiliklarni hal qilishga qaratilishi lozim. Xulosa qismida JST nizolarni hal qilish tizimining samaradorligi va kelajak istiqbollari bo'yicha muhim natijalar umumlashtirildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, 1995-2024 yillar davomida tizim orqali 600 dan ortiq nizolar ko'rib chiqilgan bo'lib, ularning 80 foizidan ko'prog'ida ijobiy natijaga

⁶ Bhattasali, Deepak, Shantong Li, and William J. Martin, eds. China and the JST: accession, policy reform, and poverty reduction strategies. World Bank Publications, 2004.

erishilganligi aniqlandi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, birgina 2023 yilda 32 ta yangi nizo ko'rib chiqish uchun qabul qilingan va ularning 15 tasi rivojlanayotgan davlatlar tomonidan kiritilgan.

Tizimning eng muhim yutuqlaridan biri rivojlanayotgan davlatlarning faol ishtirokini ta'minlaganidir. 1995 yilda rivojlanayotgan davlatlar tomonidan kiritilgan nizolar umumiy nizolarning atigi 25 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilga kelib bu ko'rsatkich 45 foizga yetdi. Masalan, Braziliya 35 ta, Hindiston 24 ta va Xitoy 42 ta nizo bo'yicha shikoyat bilan murojaat qilgan. Bu rivojlanayotgan davlatlarning xalqaro savdo huquqlarini himoya qilish imkoniyatlari sezilarli darajada oshganligini ko'rsatadi.

Nizolarni hal qilish muddatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, o'rtacha hal qilish muddati 15 oyni tashkil etadi, biroq murakkab nizolar uchun bu muddat 24 oygacha cho'zilishi mumkin. Panel qarorlarining 70 foizi 12 oy ichida qabul qilingan bo'lsa, apellyatsiya bosqichi o'rtacha 3-6 oy davom etgan. Qarorlarning ijro etilishi bo'yicha statistika ham ijobiy: qarorlarning 85 foizi belgilangan muddat ichida to'liq ijro etilgan, 10 foizi qisman ijro etilgan va faqat 5 foizida ijro bilan bog'liq muammolar yuzaga kelgan.

Sohalar kesimida tahlil qilinganda, qishloq xo'jaligi bilan bog'liq nizolar (25%), anti-demping choralari (20%) va subsidiyalar masalasi (15%) eng ko'p uchraydigan nizolar ekanligi aniqlandi. Oxirgi besh yilda raqamli savdo va intellektual mulk huquqlari bilan bog'liq nizolar soni sezilarli darajada oshib, ular umumiy nizolarning 18 foizini tashkil etmoqda.

Apellyatsiya organining 2019 yildan buyon faoliyati to'xtatilganligi tizim oldidagi eng jiddiy muammo hisoblanadi. Bugungi kunda 20 dan ortiq apellyatsiya ishi ko'rib chiqilmagan holda qolmoqda. Bu vaziyat 158 ta JST a'zo davlatlarining savdo munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda va tizimning samaradorligiga putur yetkazmoqda.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, tizimni takomillashtirish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlar belgilandi: birinchidan, Apellyatsiya organini qayta tiklash va uning faoliyatini yanada takomillashtirish; ikkinchidan, nizolarni hal qilish muddatlarini qisqartirish uchun protsessual qoidalarni optimallashtirish;

uchinchidan, rivojlanayotgan davlatlar uchun maxsus va tabaqalashtirilgan rejimni kuchaytirish; to'rtinchidan, qarorlarning ijrosini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish.

Tahlil va prognoz ma'lumotlariga ko'ra, 2025-2030 yillarda raqamli savdo, ekologik standartlar va davlat xaridlari bilan bog'liq nizolar soni oshishi kutilmoqda. Bu esa tizimning yangi turdagi savdo nizolarini hal qilish salohiyatini oshirish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari bilan bog'liq nizolar ham paydo bo'lishi bashorat qilinmoqda.

JST nizolarni hal qilish tizimi global savdo tizimining barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynashda davom etmoqda. 2023 yilda o'tkazilgan so'rovnoma ko'ra, a'zo davlatlarning 78 foizi tizimning samaradorligidan qoniqish hosil qilgan. Bu esa tizimning xalqaro savdo nizolarini hal qilishdagi yetakchi mexanizm sifatidagi o'rnini mustahkamlamoqda.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, JST nizolarni hal qilish tizimining kelajakdagi rivojlanishi uchun kompleks islohotlar dasturi taklif etildi. Bu dastur protsessual qoidlarni modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va rivojlanayotgan davlatlar manfaatlarini yanada to'liqroq himoya qilishga qaratilgan 25 ta aniq chora-tadbirni o'z ichiga oladi. Mazkur islohotlarning amalga oshirilishi tizimning XXI asr savdo munosabatlariga moslashishi va samaradorligining yanada oshishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Evenett, Simon J., and Carlos A. Primo Braga. *JST accession: lessons from experience*. World Bank Group, 2005. – 2p
2. Bhattasali, Deepak, Shantong Li, and William J. Martin, eds. *China and the JST: accession, policy reform, and poverty reduction strategies*. World Bank Publications, 2004.
3. Jahon savdo tashkiloti. Tarjimonlar jamoasi. Yuridik adabiyotlar publish – 2022-yil, 13-17-betlar
4. JST Accession for countries and transition. The World Bank development research group – 1998y.

5. The world trade organization. Amrita Narlikar. Oxfor university press – 2005y.
6. Иншакова, А. О. Право и информационно- технологические преобразования общественных от- ношений в условиях индустрии 4.0 / А. О. Иншако- ва // Legal Concept. – 2019. – Т. 18, № 4. – С. 6–17.
7. Карцхия, А. А. Кибербезопасность и интел- лектуальная собственность. Ч. 2 / А. А. Карцхия
8. // Вопросы кибербезопасности. – 2014. – № 2 (3). –С. 46–50.
9. Купчина, Е. В. Споры в области интеллек- туальной собственности в практике лондонского международного арбитражного суда / Е. В. Купчи- на // Евразийский юридический журнал. – М., 2016. – № 4. – С. 54–56.
10. <https://www.cambridge.org>
11. <https://www.spot.uz>
12. <https://www.transparency.org>
13. <https://www.wto.org>